Saamelaisten keskusjärjestö SSG:n puheenjohtaja
Janne Näkkäläjärven pyynnöstä olen laatinut
perustuslakivaliokunnan torstain 26.1.2023 klo 8.00
asiantuntijakuulemiseen seuraavan arvion HE 274/2022 vp

MIKSI MERKITSEMISPERUSTETTA SAAMELAISKÄRÄJIEN VAALILUETTELOON TULEE MUUTTAA

1. **Miten voimassa oleva saamelaisen määritelmä epäonnistui.** Hallituksen esitys (HE 248/1994 vp), joka sisälsi saamelaisten kulttuuri-itsehallintoa koskevan perustuslain tasoisen säännöksen ja saamelaisvaltuuskunnan korvaavan saamelaiskäräjälain, valmistui kahdessa osassa. Aluksi oikeusministeriön nimeämä saamelaistyöryhmä – oikeusministeriön, sisäasiainministeriön ja saamelaisvaltuuskunnan edustajat - laati asiasta mietinnön, joka valmistuttuaan viimeisteltiin lausuntojen pohjalta virkatyönä oikeusministeriössä yhteistyössä saamelaisvaltuuskunnan kanssa.
2. Saamelaistyöryhmä ehdotti yksimielisessä mietinnössään säädettäväksi laki saamelaiskäräjistä saamelaisten keskuudestaan vaaleilla valitsemaksi edustuselimeksi. Saamelaisen käsite pysytettiin entisellään siten, että henkilön tuli pitää itseään saamelaisena ja hänellä tuli olla saamenkielinen syntyperä.
3. Saamelaisena esitettiin pidettäväksi lisäksi sellaisen henkilön jälkeläistä, joka on merkitty tunturi-, metsä- tai kalastajalappalaiseksi maa-, veronkanto- tai henkikirjassa vuonna 1875 tai myöhemmin. Paimentolaislappalainen oli työryhmän työn aikaan voimassa olevan luonnonsuojelulain (71/1923) mukainen käsite.
4. Työryhmän esitys oli sikäli virheellinen, että esitetyn saamelaiskäräjälain 3 §:n 2. kohdan lakitekstin lappalaisperusteen yhteyteen ei merkitty vuosilukua 1875 kuten perustelut edellyttivät. (Saamelaisten kulttuuri-itsehallinto. Saamelaistyöryhmän mietintö, Oikeusministeriön lainvalmisteluosasto 1994, s. 46, 50, 66, 77 ja 87)
5. Oikeusministeriön jatkovalmistelussa saamelaiskäräjälain 3 §:n lappalaisperustetta perusteltiin edelleenkin aikarajoituksella 1875 – 1923 eli lappalaisten maaverojen lakkaamiseen saakka. Säännöksen perustelujen mukaan aikomuksena oli säätää asetuksella vuoden 1875 maa-, veronkanto- tai henkikirjat ensimmäisiksi huomioon otettaviksi asiakirjoiksi. Ratkaiseva virhe oikeusministeriön jatkovalmistelussa oli siinä, että 3 §:n lakitekstiin ei sisällytetty tälläkään kertaa sen paremmin vuosilukua 1875 kuin asetuksenantovaltuutta. (Lakia ei säädetä pelkillä perusteluilla vaan lakitekstin mukaan.)
6. Vaaliluettelon oikaisuvaatimusta koskevan 26 §:n perusteluissa oli sama lappalaista esi-isää koskeva aikarajaus 1875-1923. Lisäksi 26 §:n perustelujen ja itse lakitekstin mukaan saamelaiskäräjien päätöksestä oikaisuvaatimuksiin ei voinut valittaa, joten päätös oli lopullinen. Jatkovalmistelun pohjalta annettiin eduskunnalle esitys oikeusministeri Anneli Jäätteenmäen allekirjoituksin. Ehdotettujen lakien voimaantulolla olisi esityksen mukaan saamelaisten asemaan se vaikutus, että saamelaisten itsehallinto tulisi kansainvälisten ihmisoikeussopimusten piiriin. Järjestelmän myöhemmät heikennykset voisivat merkitä kansainvälisoikeudellista rikkomusta (HE 248/1994 vp s. 19, 21/l, 24/l, 28/l, 31, 34 ja liite 1)
7. **Perustuslakivaliokunnan korjauksia saamelaiskäräjälakiin.** Perustuslakivaliokunta ei hyväksynyt vuosilukua 1875 lappalaisperusteisen saamelaisuuden ensimmäiseksi aikarajaksi. Kun henkilön saamelaisuus tällä perusteella jäi tulkinnanvaraiseksi, valiokunta poisti 26 §:n

valituskiellon vaaliluettelon oikaisuvaatimuksista. Tämän johdosta saamelaiskäräjät ei enää päättänyt lopullisesti siitä, kuka oli saamelaisena merkittävä vaaliluetteloon. Valiokunta siirsi asiasta päättämisen korkeimmalle hallinto-oikeudelle.

8. Valiokunta muutti myös saamelaiskäräjien kokoonpanoa. Kun esityksen mukaan saamelaisten kotiseutualueen kustakin kunnasta tuli vaaleissa valita saamelaiskäräjille vähintään kaksi jäsentä, muuttui kuntakohtainen vähimmäismäärä kolmeksi. (PeVM 17/1994 vp)

9. **Saamelaiskäräjälain avoimeksi jäänyt saamelaismääritelmä.** Vuoden 1999 vaaleista lähtien saamelaiskäräjien vaaliluetteloon hakeutui 3 § 2. kohdan lappalaisperusteella tuhatlukuinen määrä henkilöitä. Näistä saamelaiskäräjien toimielimet hyväksyivät vaaliluetteloon vain muutamia. Osa niistä henkilöistä, jotka saamelaiskäräjillä hylättiin, pääsi saamelaiskäräjien vaaliluetteloon valittamalla KHO:een.

10. Vuoden 2015 saamelaiskäräjävaalien osalta KHO totesi vuosikertomuksessaan, että lain saamelaisen määritelmän 2. kohta tai asetus eivät sisällä aikarajoitusta 1500-luvulta alkavien lappalaisten viranomaisluettelojen käytölle. Lainkohdan sanamuodon mukainen tulkinta ei kuitenkaan ollut saamelaiskäräjälakia koskevan esityksen (HE 24871994 vp) mukaan lain tarkoituksena. Aikomuksena oli säätää asetuksella vuoden 1875 maa-, veronkanto- tai henkikirjat ensimmäisiksi huomioon otettaviksi asiakirjoiksi. Perustuslakivaliokunta ei kuitenkaan pitänyt mietinnössään (PeVM 17/1994 vp) asetuksen antamista mahdollisena lain 3 §:n 2. kohdan lakitekstin perusteella. (Liite 2)

11. Saamelaisten kotiseutualueella ja sen ulkopuolella henkilöt alkoivat vuosituhannen vaiheesta lähtien järjestäytyä yhdistyslain mukaisiksi lapinkyliksi. Näitä yhdistyksiä ei oikeusministeriön mukaan voinut pitää vanhojen lapinkylien perillisinä eikä yhdistyksen jäsenyys tehnyt henkilöistä lappalaisia tai lappalaisten perillisiä. (Liite 3)

12. **Arvioita saamelaiskäräjälain muuttamisesta.** Keskeisin muutos hallituksen esityksessä saamelaiskäräjälain muuttamisesta (HE 274/2022 vp) on saamelaiskäräjälain saamelaisen määritelmän korvaaminen äänioikeutta ja vaaliluettelomerkintää koskevalla säännöksellä. Perusteena muutokselle on YK:n ihmisoikeuskomitean vuoden 2019 ratkaisut, joissa todettiin, että KHO:n saamelaiskäräjien vuosien 2011 ja 2015 vaaliluetteloa koskevat ratkaisut olivat YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen loukkauksia.

13. Muutamat saamelaiskäräjien jäsenet ovat julkisuudessa katsoneet, että muutosehdotus kaventaa statuksettomien saamelaisten asemaa ja johtaa ihmisten syrjintään. Muutoksen perusteena oleva ihmisoikeuskomitean ratkaisu on heidän mielestään puolueellinen. (Liite 4)

14. Saamelaiskäräjien vaaleja ajatelleen käräjien vaaliluettelossa on kaksi merkittävää ryhmää. Lähes kaikki vaaliluetteloon merkityt henkilöt ovat niitä, jotka saamelaiset ovat tunnistaneet saamelaisiksi. Loput noin sata henkilöä on niitä, jotka KHO on epäonnistuneen saamelaismääritelmän mukaisesti hyväksynyt vaaliluetteloon ja joita saamelaiset eivät tunnista saamelaisiksi.

15. Statuksettomat saamelaiset ovat vaaliluetteloon kuulumattomia henkilöitä, joilla on kaukainen lappalainen esivanhempi ja jotka sillä perusteella itse pitävät itseään saamelaisina.

Väitöskirjatutkija OTK Heikki J. Hyvärinen
saamelaisvaltuuskunnan ja saamelaiskäräjien
lakimiessihteeri vuoteen 2007